

УДК 342.7

Кураш Ольга Олегівна

магістр, студентка,

Сумського національного аграрного університету

Kurash Olga

Master's degree Student of the

Sumy National Agrarian University

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

**FEATURES OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND
FREEDOMS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню питання захисту прав і свобод людини в умовах дії режиму воєнного стану. Аналізуються положення Конституції України норми якої прямо передбачають можливість обмеження деяких конституційних прав та свобод людини. Даний аналіз проводиться за прикладом розгляду деяких конкретних статей із зазначенням прикладів до них застосування обмежень, які на сьогодні вже застосовувались чи можуть бути застосованими. Також, беруться до уваги конституційні права та свободи людини, що в ніякому разі не можуть підлягати обмеженню, навіть попри режим дії в Україні воєнного стану.

У статті також беруться до уваги деякі дослідження сучасних науковців, що досліджували в своїх працях подібне питання особливості захисту прав і свобод людини в умовах дії в Україні режиму воєнного стану. Даний аналіз досліджень проводиться по працях науковців, що досліджували

дане питання у саме період дії режиму воєнного стану, чи до введення Указом Президента України режиму воєнного стану на всій території України.

Також, дана стаття поверхнево зачіпає питання захисту прав і свобод військовослужбовців та їхніх сімей, зокрема це питання досліджується беручи до уваги Рішення Конституційного Суду України по скарзі військовослужбовця. Досліджуються внесені зміни до законодавства які відбулися за період дії режиму воєнного стану Указом Президента України, що були вже прийняті Верховною Радою України за для покращення захисту прав і свобод людини у різних галузях права, а також беруться до уваги проекти деяких законів пов'язаних із питанням врегулювання захисту прав і свобод людини, що можливо будуть прийнятими Верховною Радою України або наберуть законної сили у найближчий час.

Тобто, у даній статті розглядаються в різних аспектах питання особливості захисту прав в свобод людини в режимі воєнного стану в Україні.

Ключові слова: захист прав людини, воєнний стан, обмеження.

Summary. This article is devoted to the study of the protection of human rights and freedoms in the conditions of martial law. The provisions of the Constitution of Ukraine are analyzed, the norms of which directly provide for the possibility of limiting some constitutional rights and human freedoms. This analysis is carried out on the example of consideration of some specific articles with the indication of examples of the application of restrictions to them, which have already been applied or may be applied. Also, the constitutional rights and freedoms of a person are taken into account, which cannot be restricted in any way, even despite the regime of martial law in Ukraine.

The article also takes into account some studies of modern scientists who have investigated in their works a similar issue of the specifics of the protection of human

rights and freedoms under the conditions of the martial law regime in Ukraine. This research analysis is based on the works of scientists who studied this issue during the period of martial law, or before the introduction of martial law on the entire territory of Ukraine by decree of the President of Ukraine.

Also, this article superficially touches on the issue of protecting the rights and freedoms of military personnel and their families, in particular, this issue is investigated taking into account the decision of the Constitutional Court of Ukraine on the complaint of a military personnel. Changes to the legislation that took place during the period of martial law by Decree of the President of Ukraine, which were already adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine to improve the protection of human rights and freedoms in various fields of law, are studied, and drafts of some laws related to the issue are also taken into account regulations on the protection of human rights and freedoms, which may be adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine or will enter into force in the near future.

That is, this article examines in various aspects the peculiarities of the protection of human rights and freedoms in the martial law regime in Ukraine.

Key words: *protection of human rights, martial law, restrictions.*

Постановка проблеми. Права та свободи людини є невід'ємною складовою сучасного суспільства, що робить їх фундаментальними правами, які не залежать від віку, статі чи релігії людини та інших приналежностей. Право – є забезпеченням свобод, які охороняються державою та міжнародними правовими нормами. Саме тому, вивчення питання їх захисту має постійну актуальність. Особливий інтерес, зараз викликає питання захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану, адже в такий важкий період, їх повне забезпечення та захист є дуже складним.

Питання захисту прав людини в Україні, після початку повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації, в умовах дії воєнного стану, набуло великої актуальності. З 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією рф проти України Указом Президента України № 64/2022 (далі – Указ № 64/2022) [5] введено воєнний стан, який на сьогоднішній день в Україні продовжено. У зв'язку з цим, хоча і тимчасово, але в період дії воєнного стану, конституційні права й свободи людини та громадянина, які гарантуються Конституцією України, обмежуються.

Беручи до уваги все вище наведене, можна ствердити про актуальність дослідження обмеження конституційних прав людини в умовах дії воєнного стану, а також розглянути нормативно-правові акти, що були прийняті для регулювання їх обмеження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи питання захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану, можна дійти висновку, що зараз це питання є актуальним для дослідження, адже на сьогоднішній день, ним все більше цікавляться науковці. Серед таких наукових робіт, можна виділити роботу Франкова О.С., що досліджує захист прав власності в умовах воєнного стану [13, ст. 77-82]. Дослідження Лазарєва В.В. та Малиновської Т.М. по особливостям гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні [3, ст. 71-72], а також Сичевської А.М., що докладно проаналізувала питання захисту прав власника в умовах дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [12, ст. 242-244].

Метою даної статті є дослідження прав людини в умовах дії воєнного стану, які обмежуються, а також дослідження законодавства у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розглянути питання захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану, потрібно спершу розглянути законодавчу базу регулювання режиму воєнного стану.

Законодавством України правовий режим дії воєнного стану регулюється, на самперед, статтями Конституції України [1], Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – ЗУ №389-VIII) [4], Указом Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [6] та іншими законами.

Згідно ст. 1 ЗУ №389-VIII, під воєнним станом слід розуміти особливий правовий режим, що вводиться на всій території України або на окремій її частині у разі збройної агресії проти територіальної цілісності держави, чи загрози нападу, небезпеці державній незалежності України. При режимі воєнного стану відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування надаються повноваження які є необхідними для здатності відвернення загрози, відсічу збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасово обмежуються конституційні права та свободи людини і громадянина. Тобто, в самому законодавчо-закріпленому понятті містяться можливість тимчасового обмеження конституційних прав, а отже правовий режим дії воєнного стану спричиняє загрозу основоположним правам та свободам людини і потребує належного регулювання.

В Указі № 64/2022 зазначається, що через введення в Україні воєнного стану, на період дії правового режиму воєнного стану, тимчасово можуть обмежуватися конституційні права та свободи людини і громадянина, які передбачаються статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасове обмеження прав, законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що є необхідними для можливості забезпечення здійснення та

запровадження заходів правового режиму воєнного стану, які передбачаються ч. 1 ст. 8 ЗУ №389-VIII.

Статтею 64 Конституції України передбачено, що конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть обмежуватися, але у ч. 2 цієї статті зазначається, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути встановлені деякі обмеження прав та свобод на чітко визначений строк. Також в даній статті надається перелік прав і свобод людини які у ніякому разі не можуть бути обмеженими, адже вони мають за своєю сутністю абсолютний характер. Так, наприклад, до цього переліку входить ст. 27 Конституції України, яка гарантує кожній людині невід'ємне право на життя, та обов'язок держави захищати життя людей, а також ст. 55, тобто право людини на судовий захист.

Серед таких прав та свобод людини, що підлягають обмеженню є право на недоторканість житла, таємницю листування, свобода думки та слова, право на мирні зібрання, а також на освіту та працю. Обмеження цих прав прямо передбачено ст. 8 ЗУ №389-VIII. Розглянемо обмеження права людини на прикладі статей 33, 41 Конституції України. Стаття 33 Основного Закону України передбачає, що кожній людині гарантується свобода пересування, вільного вибору місця проживання, а також права вільно залишати територію України, але в умовах воєнного стану, військовим командуванням може бути встановлено заборону або ж обмеження вибору місця проживання чи перебування, особливо це стосується громадян, які перебувають військовому обліку у Міністерства оборони України та інших служб. Наприклад, під час воєнного стану, забороняється вільний виїзд за кордон для громадян чоловічої статі.

Згідно ст. 41 Конституції України, кожному гарантується право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, але під час дії воєнного

стану це право також підлягає обмеженню. Це стосується майна, що перебуває у приватній, комунальній чи державній власності, яке примусово відчужується за для потреби держави. Примусовим відчуженням майна є позбавлення власника цього майна, що перебуває у приватній, комунальній власності, що після цього переходить у власність держави для використання в умовах дії воєнного стану, яке при цьому за обов'язковою умовою відшкодовується власнику. Рішення про відчуження майна приймається військовим командуванням у місцевостях де ведуться бойові дії, у тих же місцях де немає бойових дій, таке рішення військового командування приймається за погодженням з місцевими обласними, районними радами. Компенсація за відчуження майна може бути попередньою (під час воєнного стану) або наступною (за зверненням колишнього власника уже після скасування правового режиму воєнного стану). Питання правового примусового відчуження або вилучення майна в умовах дії режиму воєнного чи надзвичайного стану регулюється: Конституцією України, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [11], інші закони України, а також Указом № 64/2022.

Відповідно до ст. 26 ЗУ №389-VIII правосуддя та території на якій введений воєнний стан здійснюється лише виключно судами, а також що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється. Згідно ч. 3 ст. 26 вище зазначеного закону, у разі якщо судами неможливе здійснення правосуддя на території дії воєнного стану, то може бути змінена територіальна підсудність судових справ.

В умовах воєнного стану, важливим є також питання захисту прав та свобод військовослужбовців та їх сімей. Для питання захисту прав людини і громадянина є актуальним Рішення Конституційного Суду України (далі –

КСУ) від 06.04.2022 року у справі № 3-192/2020 за конституційною скаргою Поліщука С.О. щодо конституційності п.4 ст. 16³ ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [7], тобто справа про посилений соціальний захист військовослужбовців, де КСУ було захищено право військовослужбовців у військових формуваннях та військовослужбовців ЗСУ.

У своєму Рішенні Конституційний Суд України підкреслив невинуватість законодавчого обмеження строківими рамками настання причинно-наслідкового зв'язку між пораненням через виконання особою обов'язків військової служби та динамікою стану здоров'я. Таким чином, КСУ було взято до уваги теперішні реалії, що пов'язані із збройною агресією РФ проти суверенітету Української держави, незалежності та територіальної цілісності, захистив право військовослужбовців ЗСУ та військових інших формувань, що зараз захищають Україну та її народ. Також КСУ наголосив, що на зараз конституційним обов'язком держави є посилення соціального захисту військовослужбовців, за для підтримки високого рівня обороноздатності [2].

Після початку повномасштабної збройної російської агресії Верховна Рада України ухвалила ряд нових законів, для захисту прав людини в умовах воєнного стану. Наприклад, 19 липня 2022 року набув чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації трудових відносин» де вносяться зміни у трудове законодавство України, зокрема, в умовах воєнного стану [8], Закон України від 24 березня 2022 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [9], ЗУ від 15.03.2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [10], Верховною Радою України було також прийнято проект Закону України від 10 квітня 2023 року

про спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги (реєстр. №7473-д від 09 серпня 2022 року), де пропонується запровадження змін до тридцяти законодавчих актів, з метою реалізувати для спрощення отримання безоплатної правничої допомоги в умовах дії воєнного стану. Даний законопроект стосується широкого кола осіб через обов'язкову участь адвоката у справах, що стосуються прав дітей, осіб з інвалідністю, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, осіб визнаних судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, шляхом спрощення механізму організації надання такої допомоги» [14]. Також Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів рекомендував парламенту прийняти деякі законопроекти, що стосуються соціального захисту дітей, які постраждали від війни з державою-агресором, а також соціального захисту військовослужбовців, які отримали інвалідність внаслідок ракетних, артилерійських та авіаційних ударів держави-агресора по військовим навчальним закладам, навчальним та військовим частинах нашої держави, також цей законопроект передбачає соціальний захист сімей загиблих відповідної категорії військовослужбовців. Ще один проект Закону стосується пенсій, в якому передбачається надання пенсій за особливі заслуги перед державою. Зокрема даний законопроект пропонує підвищити пенсії громадянам, що боролися за незалежність України в ХХ столітті.

Висновок. Отже, в умовах дії режиму воєнного стану деякі права людини можуть бути обмеженими, що прямо передбачається Конституцією України, а їхній захист ускладнений. Саме тому державне регулювання в цей складний період є дуже важливим і потребує постійного удосконалення для кращого захисту прав і свобод людини.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2023).
2. Конституційний Суд України: Рішення від 06.04.2022 року. № v001p710-22. Київ: № 1-р(П)/2022. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
3. Лазарєв В.В., Малиновська Т.М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні: зб. наук. пр. // Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Харків. 2022. Ст. 71-73. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12492> (дата звернення: 09.04.2023).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.04.2023).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2024 р. № 64/2022. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 12.04.2023).
6. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні": Закон України від 24.02.2024 р. № 2102-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 09.04.2023).
 8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.08.2022 р. № 2352-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата звернення: 09.04.2023).
 9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 № 2155-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 09.04.2023).
 10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 09.04.2023).
 11. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765- VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст.99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

12. Сичевська А. М. Захист прав власника в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Часопис Київського університету права. 2012. Ст. 242-244. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_3/242.pdf (дата звернення: 11.04.2023).
13. Франков О.С. Захист прав власності в умовах воєнного стану// Серія економічна. Серія юридична. Львівський університету бізнесу та права: електрон. наук. фахове вид. 2022. Вип. 34. URL: <https://zenodo.org/record/7105159> (дата звернення: 09.04.2023).
14. Щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Проект Закону України від 09.08.2022 року №7473-д. *Офіційний веб-портал парламенту України*. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/235213.html> (дата звернення: 16.04.2023).

References

1. Konstitutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 09.04.2023).
2. Konstitutsiinyi Sud Ukrainy: Rishennia vid 06.04.2022 roku. № v001p710-22. Kyiv: № 1-r(II)/2022. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (date of application: 11.04.2023).
3. Lazariev V.V., Malynovska T.M. Osoblyvosti harantuvannia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: zb. nauk. pr. // Pidhotovka pravookhorontsiv v systemi MVS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu.

- Kharkiv. 2022. St. 71-73. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12492> (date of application: 09.04.2023).
4. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 28. St. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of application: 09.04.2023).
 5. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2024 r. № 64/2022. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (date of application: 12.04.2023).
 6. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini": Zakon Ukrainy vid 24.02.2024 r. № 2102-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (date of application: 12.04.2023).
 7. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simei: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 r. № 2011-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 15. St. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (date of application: 09.04.2023).
 8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo optymizatsii trudovykh vidnosyn: Zakon Ukrainy vid 01.08.2022 r. № 2352-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (date of application: 09.04.2023).
 9. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za nezakonne vykorystannia humanitarnoi dopomohy: Zakon

- Ukrainy vid 24.03.2022 № 2155-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (date of application: 09.04.2023).
10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2120-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (date of application: 09.04.2023).
 11. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 17.05.2012 № 4765- VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 15. St.99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (date of application: 15.04.2023).
 12. Sychevska A. M. Zakhyst prav vlasnyka v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2012. St. 242-244. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_3/242.pdf (date of application: 11.04.2023).
 13. Frankov O.S. Zakhyst prav vlasnosti v umovakh voiennoho stanu// Serii ekonomichna. Serii yurydychna. Lvivskiy universytetu biznesu ta prava: elektron. nauk. fakhove vyd. 2022. Vyp. 34. URL: <https://zenodo.org/record/7105159> (date of application: 09.04.2023).
 14. Shchodo sproshchennia dostupu do bezoplatnoi pravnychoi dopomohy: Proekt Zakonu Ukrainy vid 09.08.2022 roku №7473-d. Ofitsiinyi veb-portal parlamentu Ukrainy. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/235213.html> (date of application: 16.04.2023).